

עלון תורני שבועי בעניני אגדה והלכה אקטואלית

עלון מיוחד - ט"ו בשבט תשפ"א

גליון ט"ו בשבט - דבר המכון

בעמדנו בערב ט"ו בשבט - ראש השנה לאילנות - תשפ"א הננו מתכבדים להגיש בפניכם גליון זה העוסק בכמה מהלכות ומנהגי יום זה בהלכה ובהגדה.

ראשית, עלינו לשים דעתנו לעיקר ענינו של יום זה ולפרט כמה דינים מיוחדים התלויים וקשורים ביום זה בדלהלן:

ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות ובו חלה השנה החדשה לגבי מעשר בפירות האילן. כמו כן יום זה הוא הקובע לגבי דיני שנות הערלה על כן צרפנו כאן מידע הלכתי בענין. בנוסף צירפנו מאמר כללי בעניין קביעת יום ט"ו בשבט בר"ה לאילנות, ומהלכות מצוות הארץ הנוגעות לר"ה לאילן. מאת הגאון רבי משה לנדאו שליט"א מרבני המכון.

בנוסף, ביוון שמנהג ישראל תורה היא לאכול מפירות שבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, ובמשך הדורות אף הורחב מנהג זה לאכול מפירות שונים וממקומות שונים ובכללם פירות יבשים, עלינו ללמוד אלו הם הפירות המותרים באכילה ללא חשש ובאלו מהפירות ישנם חששות של תולעים וחרקים ולכן צירפנו כאן הוראות כיצד דרך וצורת בדיקתם של כמה מהפירות.

בנוסף, הצגנו כאן את סדר הלימוד לליל ט"ו בשבט הנהוג בתפוצות ישראל השונות ובצורה הקצרה והתמציתית ביותר באופן השווה לכל נפש.

כמו כן צירפנו כאן דרוש ליום ט"ו בשבט מהגאון רבי יוסף משאש זצ"ל אשר יוכל לשמש לימוד בסדר וביום ט"ו בשבט.

איתא בספרים הקדושים להתפלל בט"ו בשבט על אתרוג כשר ומהודר, וע"כ העתקנו בגליון זה את נוסח התפילה.

איתא בתרגום שני (אסתר ג) שבשעה שהפיל המן הרשע את הפור מחודש לחודש, נפל הפור על חודש שבט, נענה ואמר הלא בחודש שבט חל ר"ה לאילנות, ולא אוכל להביא פורענות לישראל בחודש זה ולא אוכל להשמדם. וכתב ע"ז הרה"ק רבי דוד זכות (בספרו זכר דוד מאמר ג' פצ"ז) החזינן מזה דיום ר"ה לאילן מסוגל לעכב כל פורענות וכל רע מראשי עם קדוש. כן תהיה לנו ובפרט בתקופה זאת שכלל ישראל צריכים ישועה ורחמים שנובה לגאולה שלימה בקרוב ממש ובעגלא דידן.

מידע הלכתי לט"ו בשבט

לגבי דיני שנות ערלה ושנות המעשר

עיקר חשיבותו של יום ט"ו בשבט הוא בהשלכות של היום על מצוות הארץ, ולא אכילת פירות יבשים שהם מנהג חשוב אך לא עיקרו של יום. ט"ו בשבט הוא יום חשוב מאד לכמה מעניני מצוות הארץ, גם לגבי תרומות ומעשרות, וגם לגבי ערלה, וגם לגבי שביעית. נתמקד כאן בשניים הראשונים.

שנת המעבר במעשרות - פירות האילן

תרומות ומעשרות נוהג בכל ששת השנים שבין שמיטה לשמיטה (כיון שתוצרת השמיטה עצמה פטורה מן המעשרות כיון שהתוצרת היא הפקר). תרומות ומעשרות נחלקות לשנים, התרומות שנתנתם לכהן נוהג בכל השש שנים כאחת. והמעשר ראשון ללוי אף הוא נוהג בכל השנים. מאידך המעשר הנוסף הוא נוהג באופן שונה בין השנים. כאשר בשנים א.ב.ד.ה. נוהג "מעשר שני" [המעשר הנוסף הוא החלק העשירית מהפירות לאחר הפרשת התרומה והמעשר ראשון, כלומר אם 90% נותרו לאחר שאר הפרשות אז העשירית כלומר 9% מכלל הפירות הם המעשר הנוסף. ובשנת מעשר שני אותם פירות קדושים בקדושה של מעשר שני, ויש לחלל את קדושתם כולל חומש (חיצוני= 25%) על כסף, ובימינו מתקנת הגאונים שיהיה אפשר לחלל את כל הקדושה כולל החומש על שיעור פרוטה אחת = כ - 7 אג' נכון להיום]. ובשנים ג.ו. נוהג מעשר עני [כלומר ה 9% מהסך הכללי של הפירות וכמבואר לעיל נוהג בהם דין מעשר עני, האומר שחובה על המפריש ליטול את המעשר הזה וליטנו לעני].

ואימתי מתחלפת השנה וכיצד משייכים את הפרי לשנת המעשר? על כך יש שני שלבים. האחד הוא התאריך והשני הוא השלב בפרי. כלומר בירקות הולך אחר לקיטה, כלומר רגע הלקיטה של הירק מן הקרקע הוא הרגע הקובע. והתאריך הוא, אחד בתשרי. כלומר אם לקיטת הירק הייתה לפני אחד בתשרי היא שייכת לשנה החולפת ואם היא הייתה לאחר אחד בתשרי היא שייכת לשנה החדשה. ובכל מצב אין להפריש משנה אחת על חברתה ואפילו

שניהם אותה שנת מעשר שנאמר: "היוצא השדה שנה שנה" כל שנה מתעשרת בנפרד. ובאילנות שני השלבים שונים. גם השלב בפרי הוא שונה שאין הולכים אחר לקיטה כבירק אלא אחר חנטה = עונת המעשרות הגעת הפרי לשליש ["א שלישי גודלו ו"א שלישי בישולן]. וגם התאריך שונה שאין ר"ה של אילן אחד בתשרי, אלא ר"ה שלו הוא ט"ו בשבט. ולכן אם יש פירות על העץ שחנטו קודם ט"ו בשבט וחלקם חנטו לאחר ט"ו בשבט, כל פרי יהיה שייך לשנה אחרת, ואין מעשרין מזה על זה. וזהו שהמשנה אומרת שט"ו בשבט הוא "ראש השנה לאילנות" כיון שביום זה מתחלפת שנת המעשר לגבי פירות האילן.

המעבר לשנת מעשר עני כבר החל בירקות, וכבר ב"ה אלפים רבים של חקלאים יראי שמים, וכלל עמך ישראל, מפרישים בפועל את המעשר עני, ומזכים בפועל לעניים, ושוב בהתאם להסכם עם העני, משאירים בידם את הממון, או בתורת הלוואה בסך של כשליש דמיו. או בקנייה של התוצרת בחזרה מהעני בתמורה לסכומים נכבדים כפי שסוכם עם העניים. ובכך מסייעים למנוע ולהסיר את הדבר והמגיפה וכדברי המשנה באבות 'בשביעית, מפני מעשר עני שבשישית' [פ"ה מ"ט].

ובע"ה בחלוף ט"ו בשבט הקרוב, תחל שנת מעשר עני גם בפירות האילן וכדלהלן:
אתרוג שייקטף לאחר ט"ו בשבט תשפ"א, הגם שכל גידולו היה לפני כן, מפריש מעשר עני בלבד.

פירות הדר שהביאו שלישי לפני ט"ו בשבט תשפ"א, ונקטפו לאחר ט"ו בשבט תשפ"א, נכון להחמיר ולהפריש מספק גם מעשר שני וגם מעשר עני.

למי שיש בחצירו עץ לימון, עליו להבחין על העץ בט"ו בשבט לזהות ולהכיר את אשר על העץ, למען לא ישל בהמשך ויפריש משנה על חברתה, וכל שיהיה ספק בדבר יפריש מכל לימון בנפרד באופן שהוא מסופק לגביו. וגם הפרשה זו יעשה בלשון 'תנאי' [-ואם צריך וכו'].

פירות האילן שיביאו שלישי לאחר ט"ו בשבט תשפ"א מפריש מעשר עני. בין פירות הקיץ הפירות הראשונים בד"כ הם השסק, והאפרסקים המוקדמים ביותר [במטעים ניידים], ועוד.

הפרשת תרומות ומעשרות בשנת ה"דבעי"

פירות שהם בשנתם הרביעית הם קדושים בקדושת "רבעי" ובזמן המקדש מעלה אותם לירושלים ואוכל אותם שם, ובזמננו מחלל את הקדושה על המטבע. ואוכל את הפירות כחולין. ואכן פירות השייכים בוודאי לשנה הרביעית פטורים מהפרשת תרומות ומעשרות לחלוטין. אולם זאת יש להדגיש, שפעמים רבות אנשים קונים את העץ לא כאשר הוא "חשוף שורש" אלא קונים עם גוש אדמה הנמצא בעציץ, ובכל אופן מונים שנות ערלה לחומרא או מעיקר הדין. אולם כיון שלא תמיד חייבים למנות שנות ערלה ועכ"פ מספק יש צדדים שאפשר למנות את שנות הערלה שהעציץ כבר היה במשתלה [כמובן שבפועל אין להשתמש בזה רק כאשר קונים את העציץ במשתלה עם כשרות צמודה המתחייבת שלאורך כל הגידול הקפידו על קשר עין עם האדמה וקוטר הנקב היה על פי ההלכה], ולכן בכה"ג שחששו והחמירו ומנו בכל אופן שנות ערלה, הרי שהשנה הרביעית יתכן ועל פי ההלכה זה שנה חמישית, ולכן מספק יש לנהוג את שניהם גם הפרשת תרומות ומעשרות וגם חילול רבעי ושניהם ללא ברכה.

ערלה

ליום זה אין חשיבות על נטיעת האילן אם לפניו או לאחריו כמו שיש שטועים, שמזדרזים לנטוע לפני ט"ו בשבט. אלא יש חשיבות לגבי היציאה משנות הערלה. וביאור הדבר: שנות ערלה אינם נמנין תמיד אותו דבר, ולעיתים הם שלש שנים מלאות, כגון אם ייטע אדם עץ פרי בסוף שנת תשע"ט כגון בט"ו באלול תשע"ט. שנת תש"פ עולה לו שנה אחת. תשפ"א שנה שנייה. תשפ"ב שנה שלישית. ובשנת תשפ"ג הפירות יוצאים משנות ערלה ועוברים לנטע רבעי. ותאריך יציאתם לדעת השולחן ערוך בדעה ראשונה זה יוצא כבר באחד בתשרי. כיון שהעץ עבר שלש שנים מלאות. ולדעה שניה ממתין בכל מצב עד ט"ו בשבט תשפ"ג. אולם אם נטע בסוף שנת תשע"ט אולם סיים את הנטיעה בט"ו באב תשע"ט, בכהאי גוונא שנת תשע"ט נחשבת כבר לשנה ראשונה. והפירות יוצאים מן הערלה כבר בט"ו בשבט שנת תשפ"ב, כלומר ס"ה שנתיים וארבעים וארבע ימים בלבד + ימים שעד ט"ו בשבט. והסיבה שבמקרה השני מחשבים גם את שנת תשע"ט היא: כיון שלמדונו הז"ל ששלושים יום בשנה חשובים כשנה. ועל כן אם העץ כבר היה קלוט באדמה ביום כ"ט באב ונותר שלושים יום עד סוף השנה זה כבר נחשב כשנה. אולם כדי שיהיה נחשב קלוט באדמה, יש צורך לנטועו 14 יום לפני תחילת המניין של ה 30 יום [=14 ימים זה זמן הקליטה הממוצע]. אמנם אם הוא שותל עץ עם גושו שהוא כבר נחשב קלוט באדמה אין צורך לאותם 14 ימים. וכל שנטע עם הגוש והוא לא התפרק קודם השתילה הרי שהוא קלוט ואף אם שתלו ביום כ"ט מנ"א הוא מונה מייד 30 יום וזה כבר נחשב כשנה, ובט"ו בשבט שיבוא לאחר שנתיים ימים וחמשה חודשים ומחצה הוא מסיים את שנות הערלה ונכנס לשנה הרביעית.

מי שבחצירו אילנות שניטעו בשנת תשע"ח, ונקלטו שלושים יום קודם סוף השנה. הרי שהם יוצאים מערלה ונכנסים לשנת הרבעי, בחלוף ט"ו בשבט הבעל"ט.

בעצים רבים המעבר הוא חלק יותר, כיון שעיקר הפריחה החדשה היא מתחילה רק לאחר ט"ו בשבט בימים רבים, אולם פירות כגון עצי הדר, ובעיקר לימון, אתרוג ודומיהם, מצויים כבר הפרחים על האילן ואם לא הורידו את הפרחים בזמן, יש גם פירות ערלה על העץ. ומידי שנה אנו מקבלים שאלות ובירורים, מה לעשות לאחר מעשה ובדיעבד.

על כן כדאי מאוד להזכיר לבעלי העצים, לרדת בט"ו בשבט אל האילן, וכל הפרחים שכבר נפתחו וק"ו פירות להסיר מהאילן לגמרי. רק הפרחים הסגורים לחלוטין אפשר להשאירם על האילן. וכל הפירות החדשים שיצאו לאחר ט"ו בשבט, יהיו שייכים לשנת ה"רבעי".

טבלה על נגיעות בתוצרת ההקלאית המצויה כמז בשבט

שם המוצר	אופן השימוש
אבוקדו	בחזקת נקי
אבטיח	בחזקת נקי
אגוז ברזיל	בחזקת נקי
אגוז לוז עם קליפה	חייב בדיקה ויזואלית
אגוז מלך עם קליפה	חייב בדיקה ויזואלית
אגוז מקדמיה	בחזקת נקי
אגוז פקאן מסוכך	בחזקת נקי
אגוז פקאן מקולף	חייב בדיקה ויזואלית
אגוז פקאן עם קליפה	בחזקת נקי
אגוז צנובר	בחזקת נקי
אגוז קוקוס	בחזקת נקי
אגוז קשיו	חייב בדיקה ויזואלית
אגוזים ושקדים קצוצים	חייב בדיקה ויזואלית
אגס	בחזקת נקי
אוכמניות	באם הפרי רך חייב בדיקה
אננס בשימורים	בחזקת נקי
אננס טרי	להוריד המשקעים בקילוף
אננס מיובש	חייב בדיקה ויזואלית
אפרסמון	להסיר העלה ולשטוף
אשכולית	זהירות מכנימות ע"ג הקליפה. באם הפרי רך מידי יש לבדוק פנימית
אתרוג מסוכך	בחזקת נקי
בטנים מצופים שוקולד	לפתוח ולבדוק מדגמית
בטנים מקולפים	חייב בדיקה ויזואלית
בטנים עם קליפה	בד"כ בחזקת נקי
בננה טריה	בחזקת נקי
בננה צ'יפס	בחזקת נקי
גוג'י ברי	חייב בדיקה, כמו "צימוקים"
גויאבה	לפרוס לפלחים ולבדוק
גרעיני אבטיח	לפתוח ולבדוק מדגמית
גרעיני דלעת	בחזקת נקי
גרעיני חמניות	לפתוח ולבדוק כל אחד
דובדבנים בסירופ / חמוץ	חייב בדיקה ויזואלית
דובדבנים בסירופ / מתוק	חייב בדיקה ויזואלית
דובדבנים מיובשים	קשה מאד לבדיקה
דובדבנים מסוככים	יש לבדוק מיידגמית
זיתים	בדיקה ויזואלית, וכשיש חשד יש לפתוח
חבושים	לפרוס לפלחים ולבדוק
המוציות טריות/מסוככות	בחזקת נקי
המוציות מיובשות	חייב בדיקה, כמו "צימוקים"
חרובים	חוצים לשנים ובודקים ויזואלית
לדר באריזות סגורות	בחזקת נקי
לדר באריזות פתוחות	יש לבדוק ויזואלית

מלון	בחזקת נקי
משגו מיובש	לבדוק ויזואלית
משמש מיובש	חוצים לשנים ובודקים ממול מקור אור
ענבים	להשרות במים עם חומר ולשטוף תחת ברז
ערמונים	לפתוח ולבדוק
פומלה/ית	ראה לעיל "אשכולית"
פטל / אסנה	חייב בדיקה יסודית והבדיקה קשה
פיסטוקים	חייב בדיקה ויזואלית לאחר פתיחה
פפאיה טרי/שימורים/מיובש	בחזקת נקי, את המיובש לבדוק ויזואלית
צימוקים	חייב בדיקה - להשרות 10% במים חמים ל- 10 דקות, אם צפים חרקים יש לזרוק הכל, באם הכל נקי אפשר להשתמש
קבוקים	לפתוח ולבדוק מדגמית
קיווי טרי או מיובש	בחזקת נקי, את המיובש לבדוק ויזואלית
קלמנטינה	ראה לעיל "אשכולית"
רימון	חייב בדיקה ויזואלית לאחר הפתיחה
שזיף מיובש	לאחר פתיחה חייב בדיקה ממול מקור אור
שימורי פירות	בד"כ בחזקת נקי
שקדים מקולפים	חייב בדיקה ויזואלית
שקדים עם קליפה קשה	חייב בדיקה ויזואלית לאחר פתיחה
תאנים	טרי מגידול מטופל היטב - בחזקת נקי, לחצות ולבדוק ויזואלית. טרי לא מטופל יובש - צריך בדיקה יסודית וקשה מאד
תות עץ	חייב בדיקה יסודית
תות שדה	לבחור השלמים, להוריד הפרח עם מעט מהפרי, להשרות כ 2 דקות במים וחומר ולערבב ביד. להוציא מהחומר, ולשטוף כל תות תחת ברז מים עם מברשת.
תמר לח	בחזקת נקי
תמר מיובש	לחצות, להסיר הגלעין ולבדוק יסודי
תפוז	ראה לעיל "אשכולית"
תפוז סיני מסוכך	בחזקת נקי
תפוח עץ - טרי / מיובש	בחזקת נקי

לרגל טו בשבט

סדרת 'תולעת שני' במחיר מיוחד

חלק א' - דיני חרקים במזון

במהדורה חדשה ומיוחדת

חלק ב' - דגים וצמחי ים

חלק ג' - ירקות ופירות

חלק ד' - דגנים קטניות

ומוצרי מזון מעובדים

חובה בכל בית!!!

להזמנות עד לבית:

03-9030580

או בחנות הוירטואלית של המכון

www.hamachon.co.il

ניתן להזמין גם מעמדת 'קהילות' באתר הכנסת

כולל משלוח עד לפתח בדואר שליחים

תפילת האתרוג

היכן מקורו של המנהג שכדאי להתפלל על האתרוג ביום ט"ו בשבט,
והאם יש תפילה מיוחדת לכך?

מקור הדברים בספר הקד' "בני יששכר" (חודש שבט, מאמר ב', סימן ב') וז"ל שם: "טעם שאמר התנא במתניתין בא' בשבט - ר"ה לאילן, כדברי בית שמאי. ובית הלל אומרים בט"ו בו. ונאמר "אילן" לשון יחיד, ולא אמר "אילנות". לרמזו מה שאמרו רבותינו להתפלל בט"ו בשבט על אתרוג כשר ומהודר שיומין הקב"ה בעת שיעטרך למצווה.... וזהו שאמר התנא: אילן - לשון יחיד, לרמזו על האילן המיוחד המבואר בתורה למצווה". והגאון רבנו יוסף חיים זצ"ל בספרו לשון חכמים ח"א סימן ל"ח אף כתב על כך נוסח תפילה מיוחד (וראיתו כבר כמה גרסאות והגהות על נוסח תפילה זו. מכל מקום אכתוב את זאת שנמצאת עמדי):

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ וְאַלְמֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁתְּבָרֵךְ כָּל אֵילָנוֹת הָאֶתְרוֹג
לְהוֹצִיא פְרוֹתֵיהֶם בְּעֵתָם, וְיוֹצִיאוּ אֶתְרוֹגִים טוֹבִים יְפִים וּמְהֻדָּרִים וְנִקְיִים
מִכָּל מוּם. וְלֹא יַעֲלֶה בָהֶם כָּל חֲזוּזִית וְיִהְיוּ שְׁלֵמִים, וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם שׁוּם חֲסָרוֹן,
וְאִפְלוּ עֲקִיצַת קוֹץ. וְיִהְיוּ מְצוּיִים לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל אֲחֵינוּ בְּכָל מְקוֹם שָׁהָם, לְקַיֵּם
בָּהֶם מְצוֹת נְטִילָה עִם מְצוֹת נְטִילָה עִם הַלּוּלָב בְּחַג הַסְּפֹת שִׁיבָא עֲלֵינוּ לְחַיִּים
טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם, כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָנוּ בְּתוֹרָתְךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדְּךָ: וְלִקְהַתֶּם לָכֶם בְּיוֹם
הָרֵאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפַּת תְּמָרִים וְעֵנַף עֵץ עֵבֶת וְעֵרְבֵי נָחַל. וְיִהְיֶה רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה'
אֱלֹהֵינוּ וְאַלְמֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁתְּעַזְרֵנוּ וְתַסְּעֵנוּ לְקַיֵּם מְצֻוָּה זוֹ שֶׁל נְטִילַת לּוּלָב וְהַדָּם
וְעֵרְבָה וְאֶתְרוֹג בְּתַקְנָהּ בְּזְמַנָּהּ בְּחַג הַסְּפֹת שִׁיבָא עֲלֵינוּ לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם
בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב, וְתַזְמִין לָנוּ אֶתְרוֹג יָפֵה וּמְהֻדָּר וְנִקְי וְשָׁלֵם וְכַשֵּׁר כַּהֲלַכְתּוֹ.

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ וְאַלְמֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּבָרֵךְ כָּל מִינֵי הָאֵילָנוֹת
וְיוֹצִיאוּ פְרוֹתֵיהֶם בְּרַבּוּי, שְׁמָנִים וְטוֹבִים, וְתְבָרֵךְ אֶת הַגִּפְנִים שִׁיּוֹצִיאוּ
עֲנָבִים הַרְבֵּה, שְׁמָנִים וְטוֹבִים, כַּדִּי שִׁיְהִיָּה הַיַּיִן הַיּוֹצֵא מֵהֶם מְצוּי לְרֹב לְכָל עַמּוּק
יִשְׂרָאֵל לְקַיֵּם בּוֹ מְצוֹת קְדוֹשׁ וּמְצוֹת הַבְּדִלָּה בְּשִׁפְתוֹת וְיָמִים טוֹבִים וְיִתְקַיֵּם בָּנוּ
וּבְכָל יִשְׂרָאֵל אֲחֵינוּ מִקְרָא שְׁפָתוֹב: לֵךְ אַכַּל בְּשִׂמְחָה לַחֲמֶקָה וְשִׂתָּה בְּלֵב טוֹב וַיִּנְקֶה
פִּי כְבֹד רְצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיךָ. וְנֹאמַר: בְּאֵתִי לִגְנִי אֲחֹתִי כְלָה אֲרִיתִי מוֹרִי
עִם בְּשָׂמִי אֲכַלְתִּי יַעֲרִי עִם דְּבָשִׁי שְׁתִּיתִי וַיִּנֵּי עִם חֲלָבִי אֲכַלְו רְעִים שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ
דוֹדִים. וְיִהְיוּ לְרְצוֹן אֲמָרֵי פִי וְהִגִּיזוֹן לִפִּי לְפָנֶיךָ ה' צוּרֵי וְגֹאֲלֵי:

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ אֱלֹהֵינוּ, שִׁתְּבָרְכֵנוּ כָּל פִּירוֹת הָאֵילָנוֹת לְמַטָּה,
וְיִשְׁפַע שִׁפְעָה בְּרַכָּה וְהַצְלָחָה מִמְּקוֹר הָאֵילָן לְמַעְלָה, עֲלֵינוּ וְעַל כָּל
עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּכָל אֶתֶר וְאֶתֶר:

סדר הלימוד והברכות לט"ז בשבט

סדר הברכות כאכילת פירות ט"ז בשבט בתוספת אמירת פסוקים ומשניות לכל פרי, נערך על ידי מורינו ראש המכון שליט"א.

חיטה:

יקח עוגה או שאר מיני מאפה מקמח חיטים ויאמר:

בִּי יְהוָה אֱלֹהֵיךָ מִבֵּיאֵךְ אֶל אֶרֶץ מוֹכַח אֶרֶץ נַחֲלֵי מַיִם עֵינַת וּתְהַמַּת יֵצְאִים בַּפִּקְעָה וּבְהָרִ: אֶרֶץ חֹפֵה וְשַׁעֲרָה וְגִפְנֵי וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדָבָשׁ:

מה יפו פעמך בפעלים בת נדיב חמוקי ירכיך כמו חללים מעשה ידי אמן: שררך אגן חסתר אל יחסר המוג במגד ערמת חטים סונה בשושנים:

אמר רבי תיא בר אבא: הרוואה חטים בחלום - ראה שלום, שנאמר: השם גבולך שלום חלב חטים ושביעה.

ויברך בורא מיני מזונות ויאכל:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם בורא מיני מזונות:

יין:

יקח כוס יין, ויאמר:

אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו כבם פיין לבשו וכרם ענבים סותה: חכלילי עינים פיין ולכן שנים מחלב:

באתי לגני אחתי כלה אריתי מזרי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים:

תני תנא כמה דרבי יוחנן: כל מיני משקין פיין לחלום חוין מן היין, יש שותהו ומוב לו, ויש שותהו ורע לו; יש שותהו ומוב לו - שנאמר ויין ישמח לבב אנוש, ויש שותהו ורע לו - שנאמר תנו שכר לאוהב ויין למרי נפש, אמר לה רבי יוחנן לתנא, תני: תלמיד חכם לעולם טוב לו, שנאמר לבו לחמו כלחמי ושתו פיין מסבתי.

ויברך פרי הגפן, ויכוין לפטור כל שאר משקין שישתה:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

דיתים:

יקח זית ויאמר:

זית רענן ופה פרי תאר קרא יהוה שמה: פי תחבט זיתך לא תפאר אתריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה: ויהי פי יביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת לך ערים גדלות ומבת אשר לא בניתי: ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאתי וברת הצובים אשר לא הצבת ברמים וזיתים אשר לא נטעת ואכלתי ושבעתי:

הרוואה זית בחלום - שם טוב יוצא לו, שנאמר זית רענן ופה פרי תאר קרא ה' שמה. הרוואה שמן זית בחלום - יצפה למאור תורה, שנאמר ויקחו אליה שמן זית זך.

ויברך בורא פרי העץ ויכוין לפטור כל פירות העץ שיאכל:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם בורא פרי העץ:

תמרים:

יקח תמרים ויאמר:

צדיק בתמר יפרח בארו בלבנון ישנה: שתולים בבית יהוה בחצרות אלהינו ופריחו:

זאת קומתך דמתה לתמר ושריך לאשבלות:

אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסניו ויהיו נא שריך באשבלות הגפן וריח אפך בתפוחים: הרוואה תמרים בחלום - תמו עונותיו, שנאמר תם עונך בת ציון.

ויאכל בלי ברכה (כיון שבידך כבר על הזית):

ענבים [צימוקים]:

יקח ענבים ויאמר:

גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותמעה: פניתי לפניה ותשרש שרשיה ותמלא ארץ: כסו חרים צלה וענפיה ארוי אל: תשלח קצירה עד ים ואל נהר יונקו תיה:

אשתך בגפן פריה בנרבתי ביתך בנוד בשתלי זיתים סביב לשלחך:

הרוואה גפן מעונה בחלום - אין אשתו מפלת נפלים, שנאמר אשתך בגפן פריה. שורקה - יצפה למשיח, שנאמר אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו.

ויאכל בלי ברכה.

תאנים:

יקח מן התאנים ויאמר:

הנצנים נראו בארץ עת הזמר הגיע וקול התור נשמע בארצנו: התאנה הנטה פניה והנפנים סמדר נתנו ריח קומי לך רעיתי ופתי ולכי לך:

הרואה תאנה בחלום - תורתו משתמרת בקרבו, שנאמר נצר תאנה יאכל פריה.

ויאכל בלי ברכה [אם בדק נראוי מן החרקים, ואם לאו יאמר הפסוקים על הראיה בלבד].

רימונים:

יקח מן הרימונים ויאמר:

בפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך: שלחך פחדם רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים: לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים: נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים שם אתן את ידי לך: הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך:

הרואה רמונים בחלום, זטרי - פרי עסקה כרמונא, רכרכי - רבי עסקה כרמונא, פלגי - אם תלמיד חכם הוא - יצפה לתורה, שנאמר אשקה מיין הרקח מעסים רמני, ואם עם הארץ הוא - יצפה למצות, שנאמר בפלח הרמון רקתך. מאי רקתך - אפלו ריקנין שקף מלאים מצות כרמון.

ויאכל בלי ברכה.

אתרוג:

נוהגים לעשות מן האתרוג מיני מרקחת ולאוכלו בט"ו בשבט:

ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערכי נחל ושמחתם לפני יהוה אלהיכם שבועת ימים:

הרואה אתרוג בחלום - הדור הוא לפני קונו, שנאמר פרי עץ הדר כפת תמרים.

ויאכל בלי ברכה. ואין לברך ברכת שהחיינו [אף הנשים שלא ברכו על ד' מינים כמו שביארתי בספרי שו"ת שש משזר כרך שני האו"ח סי' ז].

תפוח:

יקח מן התפוח ויאמר:

סמכוני באשוישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני: אני חכצלת השרון שושנת העמקים: בשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הפנות: בתפוח בעצי היער כן דודי בין הפנים בצל חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי:

ויאמר ראה ריח בני פריח שדה אשר ברכו ה', אומר רב יהודה ברה דרב שמואל בר שילת משמה דרב: פריח שדה של תפוחים.

ויאכל בלי ברכה.

אגוז:

יקח אגוז ויאמר:

אל גנת אגוז ירדתי לראות באפי הנחל לראות הפרחה הגפן הנצו הרמנים: לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב:

אל גנת אגוז ירדתי, מה אגוז זה אתה נוטל אחד מהפרי וכלן מדרדרין ומתגלגלים זה אחר זה, כך הן ישראל לקה אחד מהן כלן מרגישין.

ויאכל בלי ברכה.

שקד:

יקח שקד ויאמר:

ויהי ממחרת ויבא משה אל אהל העדות והנה פרח מטה אהרן לבית לוי ויצא פרח ויצין ציין ויגמל שקדים:

ויאמר אלהם ישראל אביהם אם כן אפוא זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט פמנים ושקדים:

ויגמל שקדים גמל לכל מי שתיה שוקד על שכמו של לוי, ולמה שקדים ולא רמונים ולא אגוזים לפי שנמשלו ישראל בהם, ואותו המטה היה ביד כל מלך ומלך עד שחרב בית המקדש ונגנו, ואותו המטה עתיד להיות ביד מלך המשיח במהרה בימינו שנאמר: מטה עוף ישלח ה' מציון רדה בקרב איביך.

ויאכל בלי ברכה.

פירות האדמה:

יקח מפרי האדמה ויאמר:

אלה תולדות השמים והארץ בהפראם ביום עשות יהוה אלהים ארץ ושמים: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר יהוה אלהים על הארץ ואדם אין לעבד את האדמה: ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה:

הבוסס את הארו מברך עליו בורא פרי האדמה. אפאן בשלן אף על פי שהפרוסות קנמות מברך עליהן בורא מיני מזונות ואין מברך אחריהן כלום. זה הכלל כל שתחלתו המוציא לחם מן הארץ מברך אחריו שלש ברכות.

ויברך בורא פרי האדמה, ויכוין לפטור כל פירות האדמה שיאכל אחר כך:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם בורא פרי האדמה:

שהכל נהיה בדברו:

יקח דבר מאכל שברכתו שהכל [ושאינו משקה שכבר הוציא המשקים בברכת הגפן] ויאמר:

ברך על פרות האילן בורא פרי האדמה, יצא. ועל פרות הארץ בורא פרי העץ, לא יצא. על בלם אם אמר שהכל, יצא:

על דבר שאין גדולו מן הארץ, אומר שהכל. על החמין ועל הנזבלות ועל הגזבאי, אומר שהכל. על החלב ועל הגבינה ועל הפיצים, אומר שהכל. רבי יהודה אומר, כל שהוא מין קללה - אין מברכין עליו:

ויברך שהכל נהיה בדברו, ויכוין לפטור כל מה שיאכל אחר כך:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם שהכל נהיה בדברו:

דרוש נאה בעניין יום ט"ו בשבט מאת הגאון רבי יוסף משאש זצ"ל

ביאור ארבעה ראשי שנים מתוך ספר 'נחלת אבות' דרוש רמ"א

ספר 'נחלת אבות' בהוצאה חדשה ומהודרת ע"י 'הספריה הספרדית - אור המערב', ישר כח להוצאת 'אור המערב' ירושלים על שליחת המאמר.

איתא בריש מסכת ראש השנה במשנה, וז"ל:

ארבעה ראשי שנים הם, באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים, באחד באילול ראש השנה למעשר בהמה, באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמטין וליובלות, לנטיעה ולירקות. באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי, ובית הלל אומרים בט"ו בו, עד כאן.

רבותי אמרתי אני לדרש מענינא דיומא רביעאה בשבת הבאה עלינו לטובה ולברכה, שהוא יום ט"ו שבט ראש השנה לאילנות, כי קדם שנות המלחמה, היו השנים כסדרן מלאים כל טוב, והיו כמה בעלי בתים עושים סדר היום בכמה מיני פרות ומגדים, כי הכל היה מצוי ובזול גדול, וכל אחד היה מזמין קרוביו ואהוביו, ומרבים למודים וברכות והודאות למלך העולם ב"ה, ואף עתה עונותינו מנעו הטוב ממנו, כי נשתנו העתים בשתים רעות, חסרון המציאות ויקר השערים במדה נפרזה, ובכן סדר היום ט"ו שבט נשפח מלב, ולא נשאר בו רק העדר התחנה.

והנה אף בזמן הקודם רב הקהל לא ידעו טעמו של דבר, על מה אדניו הטבעו, ואמרתי להודיע למעלתכם תרי טעמי לשבח אשר נאמרו בו. והם:

טעמא קמא, הוא האמור במשנה הנצרכת בשער, שהוא ראש השנה לאילנות, כדברי בית הלל שהלכה כמותם. ובדרך אגב נפרש כל המשנה אחת לאחת, כי יש בה זכר למקדש בהרבה דברים.

ארבעה ראשי שנים הם לענין כמה דברים בכל שנה ושנה:

באחד בתשרי ראש השנה לשנים, ופרושה, כי בבית שני כשאבדה המלכות לישראל, כי היו תחת מלכות פרס, ואחר כך תחת מלכות יון, ואחר כך מלכו החשמונאים, ונמשכה מלכותם קרוב למאתים שנה, עד חרפו הבית, ובזמן שהיו תחת הפרסיים והיוניים, היו מונים ליציאת מצרים ולמלכי פרס ויוון, שהיו כותבים: בשנת כך וכך ליציאת מצרים, שהיא שנת כך וכך למלך פלוני הפרסי, או היוני, והיו מונים להם תחלת מלכותם מחדש תשרי, כדי להבדילם מהמנין שהיו מונים למלכי ישראל. וכן היו מונים גם כן למלכי החשמונאים, כדי להבדילם ממלכי בית דוד.

(וענין שם בגמרא שבשביל קדימת שטרות נגעו בה), זהו פרוש לשנים (וענין שם עוד בגמרא, שפרוש שנים של תקופות ומולדות של חמה ולבנה).

ולשמטין, זו שנות השמטה מתשרי מנינו, וכן חמשים של יובל.

ולנטיעה, למנין נטע רבעי, שאם נטע אילן מ"ה יום קדם תשרי, דהינו יום הנטיעה וי"ד יום של קליטה בארץ, כי עד י"ד יום נקלט, ול' יום להחשב שנה, דשלשים יום בשנה חשובים שנה, תשרי הבא אחריהם מתחלת שנה שניה, ותשרי שאחריו שלישית, עד תשלום שנה ד' יהיה כל פרוי קדש הלולים לה', להעלותו ולאכלו בירושלים.

ולירקות, לענין מעשר ירק, שאין מעשריו משנה על של חכרטה, אף שמעשר ירק הוא מדרבנן. וקבעו לו ראש השנה מתשרי, שהוא זמן התחלת זריעת ירק בארץ ישראל.

באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי, גם זה לענין מעשר, שאין מעשרין מפרות שחנטו, דהינו שעשו גין, מא' שבט ואילך, על פרות שעשו גין קדם, וכן להפך. דגמרינו ממעשר דגן לכל המעשרות, וכמ"ש בספרי על הפסוק "עשר תעשר" וכו', יענין שם. ואף בית

הָלַל אֲמָרִים ט"ו שָׁבֵט, כִּי בּוֹ מִתְחִילִים רַב הָאֵילָנוֹת לְחַנֵּט בְּאַרְצֵי יִשְׂרָאֵל. זֶהוּ פְּרוּשׁ הַמְּשָׁנָה עַל פִּי הַגְּמָרָא שֶׁשֵּׁם יַעֲזִיב שָׁם.

מנהגי ישראל בט"ו בשבט

וְכָתוּב אֲצִלֵי מִשָּׁם סִפֵּר קְדָמוֹנִיּוֹת יִשְׂרָאֵל, שֶׁבָּא לְיָדֵי זֶה כְּמָה, שֶׁכָּתַב בְּעֵינָא דִּיּוֹמָא, וְזֶה תְּכֻן דְּבִרְיוּ בְּקִצְרָה: בְּהִיּוֹת אֲבוֹתֵינוּ עַל אֲדָמָה הַקֹּדֶשׁ, הָיָה יוֹם ט"ו שָׁבֵט לָהֶם לְחַג גְּדוּל, כִּי בּוֹ הָיוּ הָאֲפָרִים וּבְעֵלֵי הַפְּרָדִים יוֹצְאִים לְשָׂדוֹת, וְעִמָּהֶם נִשְׁיָהִם וּבְנֵיהֶם וְטָפְסָם, וְהָיוּ פְּלָם מְלַבְּשִׁים בְּבִגְדֵי יוֹם טוֹב, וְעִמָּהֶם כְּמָה עֲגָלוֹת מְלֵאוֹת מֵאֲכָל וּמִשְׁתֵּה, וּפְרוֹת וּמְגֵדִים לְרַב, וְהָיָה כָּל אֶחָד נוֹטֵעַ אֵילָן אֶחָד, וְקוֹרָא אוֹתוֹ עַל שְׁמוֹ (עֵיין גִּיטִין דף נז. אסקא דרישפּק), וְעוֹשִׂים בָּהֶם סִימָנִים לְהַכִּיר כָּל אֶחָד אֶת שְׁלוֹ, וְאַחַר הַנְּטִיעָה הָיוּ אוֹכְלִים וְשׁוֹתִים וְשִׂמְחִים, וְקוֹרְאִים אוֹתוֹ בְּשֵׁם יוֹם הַנְּטִיעָה, וְכָל שׁוֹקֵי יְרוּשָׁלַיִם הָיוּ אוֹתוֹ הַיּוֹם מְעַטְרִים בְּפְרוֹת לְמַכּוֹר לְבְעֵלֵי הַפְּרָדִים, וְכֵן כָּל שׁוֹקֵי עֲרֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּכְפָרֶיהָ. וּמִזֶּה נִמְשָׁךְ הַמְּנַהֵג עַד עֵתָה כְּכֹל תְּפוּצוֹת יִשְׂרָאֵל לְהַרְבוֹת הַיּוֹם הַזֶּה בְּשִׂמְחָה וּבְפְרוֹת וּמְגֵדִים וּבְשִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת לְמַלְכֵה הַכְּבוֹד בְּרוּךְ הוּא, וְזָכַר לְמַקְדֵּשׁ, עַד כָּאן.

חומר הנאה בלא ברכה

הַטַּעַם הַב' הוּא, מֵאַחַר שֶׁבִּיּוֹם ט"ו שָׁבֵט מִתְחִילִים הָאֵילָנוֹת לְחַנֵּט, לְכֵן צָרִיכִים לְהַרְבוֹת בְּבִרְכוֹת בְּכֹונֵת הַלֵּב, לְעוֹרֵר אֶת הַרְחָמִים לְפָנֵי בַעַל הַרְחָמִים לְבָרֵךְ אֶת פְּרוֹת הָאֵילָן וְהָאֲדָמָה, כִּי עַל יְדֵי הַבְּרָכוֹת מִתְבָּרְכִים הַפְּרוֹת, וְנִמְשָׁךְ מִזֶּה עוֹד, שֶׁכָּל תְּלַמִּיד חֲכָמִים הַנִּמְנָיִם עִמָּהֶם מְעוֹרְרִים אֶת לִפְסָם בְּנֵאוּמִים יְפִים, לְזַהֵר מֵאֲד שְׁלֵא לְהִנּוֹת מִהָעוֹלָם הַזֶּה בְּלֹא בְּרָכָה, שֶׁהוּא עוֹן חָמוּר וְעָנְשׁוֹ חָמוּר, וְכֵמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַז"ל בְּבִרְכוֹת (דף לה.), וְזֶה לְשׁוֹנֵם:

תְּנוּ רַבְּנָן אֲסוּר לוֹ לְאָדָם שִׁיְהֵנָה מִן הָעוֹלָם הַזֶּה בְּלֹא בְּרָכָה, וְכָל הַנְּהַנְהָ מִן הָעוֹלָם הַזֶּה בְּלֹא בְּרָכָה מְעַל, (כְּנֵהנָה מִן הַקֹּדֶשׁ, רש"י ז"ל), מֵאִי תִקְנַנְתִּיהָ? יִלְךְ אֲצֵל חָכָם. יִלְךְ אֲצֵל חָכָם. מֵאִי עֵבִיד יְלִיָּהּ, הָא עֵבִיד לִיָּהּ אֲסוּרָא? אֵלָא אָמַר רַבָּא, יִלְךְ אֲצֵל חָכָם מַעְקְרָא, וְיִלְמְדֵנוּ בְּרָכוֹת, כְּדִי שְׁלֵא יָבֵא לְיָדֵי מְעִילָה.

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, כָּל הַנְּהַנְהָ מִן הָעוֹלָם הַזֶּה בְּלֹא בְּרָכָה כְּאִלּוּ נְהַנְהָ מִקְּדָשֵׁי שְׁמַיִם, שְׁנֵאמַר "לֵה' הָאֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ". ר' לוי רַמִּי, כְּתִיב "לֵה' הָאֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ", וְכְתִיב "הַשְּׁמַיִם שְׁמַיִם לֵה' וְהָאֶרֶץ נְתַן לְבְנֵי אָדָם"? לֹא קָשִׁיָא, כְּאִן קִדְּם בְּרָכָה כְּאִן לְאַחַר בְּרָכָה. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בַר פִּפְא, כָּל הַנְּהַנְהָ מִן הָעוֹלָם הַזֶּה בְּלֹא בְּרָכָה, כְּאִלּוּ גּוֹזֵל לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְכִנְסַת יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵאמַר "גּוֹזֵל אֲבִיו וְאִמּוֹ וְאִמֵּר אֵין פִּשְׁע חֲבֵר הוּא לְאִישׁ מִשְׁחִית" (משלי כח, כד), וְאִין אֲבִיו אֵלָא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׁנֵאמַר "הֲלוֹא הוּא אֲבִיךָ קִנְיָה" (דברים לב, ו), וְאִין אִמּוֹ אֵלָא כְּנִסַּת יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵאמַר "שְׁמַע בְּנֵי מוֹסֵר אֲבִיךָ וְאֵל תִּטֵּשׁ תּוֹרַת אֲמִיךָ" (משלי א, ח). מֵאִי "חֲבֵר הוּא לְאִישׁ מִשְׁחִית"? אָמַר רַב הוֹנָא בַר פִּפְא, חֲבֵר הוּא לְרִבְעָם בֶּן נַבְט, שֶׁהִשְׁחִית אֶת יִשְׂרָאֵל לְאֲבִיהֶם שֶׁבְּשָׂמַיִם, עכ"ל.

מאמר בענין ט"ו בשבט כראש השנה לאילנות

מאת הר"ג משה יהודה לנדאו שליט"א

א. קביעת יום טו בשבט כר"ה

ראש השנה לאילנות הוא ט"ו בשבט, בשונה משאר גידולי האדמה, כמבואר במשנה בתחילת מסכת ר"ה. ובגמ' (שם יד.) שואלת מאי טעמא? אמר ר' אלעזר אמר ר' אושעיא הואיל ויצאו רוב גשמי שנה... ופירש רש"י - שכבר עברו רוב ימות הגשמים שהוא זמן רביעה, ועלה השרף באילנות, ונמצאו הפירות חונטים מעתה. והוסיפו המפרשים [מלאכת שלמה ועוד] שכל החנוטים קודם זמן זה הם מהשרף של גשמי שנה שעברה.

תאריך זה נקבע לפי התאריך העברי בחדשי השנה, וכמבואר בגמ' (שם טו.) שהזמן הוא שבט חחדשים ולא שבט המשתנה לפי התקופה. ובתוס' (שם ד"ה דחדשים) אכן שאלו, וז"ל: אע"ג דבישול הפירות הולך אחר החמה שנאמר "ממגד תבואות שמש", ה"נ כתיב "ממגד גרש ירחים", וגם ישראל מונים ללבנה.

והנה קושייתו של התוס' ברורה, שמן הדין היה לקבוע את ראש השנה לפי שנת החמה, מאחר שהמגד, כלומר מתיקות הפרי, מושפעת מהשמש, כמבואר בפסוק הנזכר. גם תחילתו של התירוץ מובן, שמהפס' מבואר שהמתיקות מושפעת גם מהלבנה. אלא שמה שסיימו בתוס' "וגם ישראל מונים ללבנה", צ"ב, מה מתרץ על הקושיא הנ"ל, הרי קביעת ראש השנה תלוי בשרף העולה?

ולכאורה יש לתרץ שקושיא כעין זו כבר הקשה ר' ירמיה (שם יג.) לגבי שלישי בתבואה, וקים להו לרבנן בין שלישי לפחות משליש? ותירצו שכל מידות חכמים כך הן, במקווה של ארבעים סאה עולה בו האדם מטומאה לטהרה, ואם חסר קורטוב לא עלתה טבילה, וחייב מיתה באופנים מסוימים כדין טמא גמור. ועעו"ש. וה"ה לגבי אילנות, שבכל תאריך שייקבע לא יהיה בזה ערך מוחלט למצב עליית השרף באילנות, שיש שנים גשומות, והגשם מוקדם, ויש שנים שהגשם מתאחר. וגם לא כל המקומות שווים, ולא כל האילנות שווים. אלא שכך ניתן הדין בסיני, שנתנה התורה לחכמים לקבוע זמן שווה לכל האילנות, וכל מידות חכמים כך הם אפילו כשבכך נקבע דין תורה. אלא שחכמים חיפשו לקבוע את הזמן הקרוב יותר למציאות, ועי"כ לקבוע תאריך שווה לכל האילנות, ובזה נחלקו ב"ש וב"ה איזהו הזמן הקרוב, אם בתחילת שבט או בט"ו בו, והלכה כב"ה. אלא שקושיית התוס' היא שמאחר שבישול הפירות הולך אחר החמה שנאמר "ממגד תבואות שמש", א"כ היו חז"ל צריכים לקבוע לפי

זה, שזהו הזמן היותר קרוב, ולא להתייחס לשנת לבנה כלל, שהיא קביעה שאינה שייכת למציאות כניסת השרף והמתיקות בפירות. וע"כ מת' תוס' שמאחר שגם ללבנה חלק במגד ובמתיקות, ועל כן קביעת הזמן לפי חדשי לבנה שייכת לגמרי למציאות. ובזה הוסיפו התוס' שגם ישראל מונים ללבנה, ולכן נקבע לפי חדשי לבנה, אבל בסופו של דבר עיקר הקביעה היא עפ"י היסוד שכל מידות חכמים כך הוא, וזהו הכח שניתן לחכמים, אף שאין בכך הוכחה לכל אילן ואילן.

אולם, בביאור דברי תוס' אלו ידוע יסודו של החתם סופר (בתשובותיו או"ח סי' יד) עפ"י הירושלמי שאמר שעפ"י קידוש החודש נקבעת מציאות, לגבי תינוקות בת שלוש שמחמת שהחודש התקדש ע"י ב"ד מתברר שהיא אינה בת שלוש, שבתוליה חוזרים, והיינו שקביעת התאריך גורם לשינויי מציאות, והטבע משועבד לתורה. ולמדו כן מהפסוק "לקל גומר עלי". והנה לפי תירוצו נראה שלפי זה מציאות עליית השרף באילנות משתנה לפי חדשי הלבנה, כאמור. ואם חכמים היו קובעים הלכה כב"ש שר"ה אילן בא' בשבט, עליית השרף באילן היתה קודמת, מא' בשבט. אלא שנחלקו מהו הזמן הקרוב יותר עפ"י דרך הטבע, ואותו יש לקבוע.

ב. האם טו בשבט הוא יום דין לאילנות

אעפ"י שהמשנה הנ"ל מונה את טו בשבט כר"ה, מ"מ במשנה שאחריה שבה מוזכרים ארבעה פרקים שהאדם נידון בהם לא מוזכר תאריך זה, אלא בעצרת נידון על פירות האילן. ועולה מכך שיום טו בשבט לא התייחס כיום הדין על הפירות אלא כיום הראשון לגידול היבול החדש.

רבים נוהגים לאכול מפירות הארץ, ולהודות ולברך לקב"ה על כל הטוב. בספר "תיקון יששכר" (דף מו ע"ב שחובר ע"י רבי יששכר ברבי מרדכי ברבי סוסאן מערבי זצ"ל, היה מגדולי רבני צפת בתקופת מרן הב"י) כתב: "ונוהגים האשכנזים יצ"ו להרבות במיני פירות האילנות לכבוד שמו של יום". הביאו המג"א או"ח סי' קלא סקט"ז, וכן בכנה"ג הגב"י שם מצטט את לשון התיקון יששכר. ובכף החיים שם ס"ק צז כתב שגם בקהילות ספרד יש שנוהגים כן. אמנם מנהג זה התפשט בכל קהילות ישראל, להודות ולהלל על הפירות, ולבקש על העתיד בשבח הפירות, ויש שנהגו לייחד תפילות לאתרוג נאה. וכבר נכתבו ספרים וקונטרסים רבים אלו תפילות ובקשות שראוי לומר עם אכילת הפירות.

והנה בספר אדני פז (רבי אפרים הקשר דומ"צ באלטונא והמבורג לפני קרוב לשלוש מאות שנה) הביא את דברי המג"א, וכותב "ואני לא ראיתי ולא שמעתי ממנהג זה". ומ"מ הוא נותן טעם למנהג זה, ואומר: דע"י שמרבים בפירות יזכור שהוא ראש השנה לאילנות ויתפלל עליהם שיתברכו בפירות, כדאיתא במסכת ר"ה אמרה תורה הביאו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות האילן... ע"ש שרוצה לחדש שיש שני זמני דין לפירות, בט"ו בשבט ובעצרת, ולכן ראוי להתפלל על כך בט"ו בשבט.

אולם ראיתו מדברי הגמ' לא מובנת, דאדרבא, דווקא בעצרת מוכח מכך שהתורה אמרה לעשות מעשה, להביא שתי הלחם, הוכיחה הגמ' שזהו זמן הדין, אבל בט"ו בשבט לא נאמרה שום עשיה, וא"כ משמע שהוא ראש השנה כעין ראש השנה למעשר בהמה, ולא משום שהוא יום דין. וכן משמע מסדר המשנה בתחילת ר"ה, וכפי שכתבנו לעיל.

ואכן מרן הראשל"צ הגרע"י זצוק"ל [נדפס ב"קול סיני", ליקוטים מדברי מרן הגרע"י, עמ' 11 הערה 2] הביא את דברי האדני פז, ודחאם, ז"ל: "ואין דבריו מוכרחים, כי באמת נראה שאין יום הדין על פירות האילן אלא בעצרת (ר"ה טז), ומה שנקבע טו בשבט ר"ה לאילנות הוא מפני שאז יצאו רוב גשמי שנה, ופירש"י וכו' [כמובא לעיל]. והרה"ג הגרא"ח נאה זצ"ל בס' שנות חיים (במקו"ח סי' לא אות א) כתב שהמוני העם טועים וחושבים שטו בשבט הוא יום הדין לאילנות, וזה אינו. ע"ש".

מנהג להתפלל על אתרוג כשר בט"ו בשבט שבו שרף האילן עולה, אינו משום שזהו יום הדין שלו, אלא מאחר שאז תחילת כניסת השרף הוא יום מתאים להתעורר ולהתפלל שיעלה יפה, כשם שמתפלל אדם בכל יום ולא רק ביום הדין [וראה בתוס' בר"ה טז].

בטו בשבט תחילת שנת מעשר עני בפירות האילן

מצטרפים ל'בית המעשר'

תחת פיקוחו של:

"המכון למצוות התלויות בארץ"

ניתן להצטרף באתר המכון או במענה הטלפוני

03-9030580

הבית שלכם להפרשת תרומות ומעשרות כהלכה

יוצא לאור ע"י 'המכון למצוות התלויות בארץ'

בראשות הגאון רבי שניאור זלמן רוזח שליט"א.

מייל: m.torani@macon.co.il אתר המכון: hamachon.co.il

עורך: הרב יחיאל רוזח שליט"א.

